

**Къадардал гьалтайла тӀимил халкъар хуьнин гьакьиндай сергьятра авай
Конвенциядикай**

**Framework Convention
for the Protection of National Minorities
and Explanatory Report
(in Lezgi)**

Prepared in electronic format by the Human Rights Center of Azerbaijan
(2004)

Къадардал гьалтайла тИмил халкъар хуьнин гьакъиндай сергьятра авай Конвенциядикай

Къадардал гьалтайла тИмил халкъар хуьн Европадин Советдин къилдин месэлайрикай сад я. Гьакъарин гьакъиндай къабулнавай мажбури тир Европадин стандартарни кваз и рекъяй ада чТехи крар къилиз акъуднава.

1994-йисан 10-ноябрдиз Европадин Советдин Министррин Комитетди къадардал гьалтайла тИмил халкъар хуьнин гьакъиндай сергьятра авай Конвенция къабулна. 1995-йисан 1-февралдилай къул чИугван патал гъазурай ам, 1998-йисан 1-февралдилай кардик кутуна. Сергьятра авай Конвенция тестикъарнавай ва гьакъи адаз къул чШугунвай Европадин Советдик акатнавай ва акатнавачир уьлквейрин сиягь Ш Алавада къалурнава.

Сергьятра авай Конвенция къадардал гьалтайла тИмил халкъар хуьнин рекъяй къабулнавай сад лагъай икърар туштШани, шак алачиз, ам и рекъяй генани къатШуниз жедай документ я? Гьакъикъатдани, сергьятра авай Конвенция алай вахтунда къадардал гьалтайла тИмил халкъар хуьн патал арадал гъанвай ва къадардал гьалтайла тИмил халкъар хуьн инсандин ихтиярар хуьнин галудиз тежер пай тирди вири патарихъай малумарзавай документ я.

Сергьятра авай Конвенция къабулун Европадин Советдин 1998-йисан 8-9-ноябрдиз къиле феи Венадин саммитди Министррин Комитетдиз "къадардал гьалтайла тИмил халкъар хуьн таъминардай, икран кутШундай терефри амал авун хиве къадай принципар гъазурун. И документ гьакъи Европадин Советдик квачир уьлквейри къул чИугван патални ачухарун", лагъана гайи тапшуругъдин асул гьакъикъи нетижа я.

Сергьятра авай Конвенция гъазурун патал 1993-йисан ноябрдин вацра Министррин Комитетди Европадин Советдик акатзавай гъар са уьлкведин (а вахтунда абурун къадар 32 тир) экспертрикай ибарат къадардал гьалтайла тИмил халкъар хуьдай кШвалахдай комитет (САНМИН) арадал гъана. 1994-йисан январдилай САНМИН-ди кШвалахдик къил кутуна ва гъа йисан октябрдин вацра сергьятра авай Конвенциядин проект ва адаз баянар гудай доклад гъазурна.

Сергьятра авай Конвенциядин винел кШвалахдай вахтунда САНМИН-ди къадардал гьалтайла тИмил халкъар хуьнин рекъяй Копенгагендин ва ЕХСТ-дин (а вахтунда ЕКСС) маса документрихъ галаз алакъалу мажбурнамайриз ва Венадин саммитдал къарардиз атайвал, и мажбурнамайр юридический жигъетдай мажбурдай формада хьуниз къилди фикир гана.

Сергьятра авай Конвенциядин метлеб

Вичин характердал гьалтайла сергьятра авай Конвенция "адетдин" Конвенциядилай тафаватлу я. Сергьятра авай Конвенция дуьньядин халкъариз талукъ тир ихтияррин мажбурдай алатдин роль къугъвазвай конвенция я. ТШварцШихъ гилигнавай "кутугай" гафуни и алатдик квай принципар Европадин Советдин членар тир государствойрин къенепатан ихтиярар хуьдай къанунра чШугуна ишлемишун тШдалабзавач, абур милли къанунар акъудунин крарив ва гьукуматдин сиясатдив къадай саягъда кардик кутуна кШанзава. Сергьятра авай Конвенциядин къилдин характер адан програмдин фикирар квай ШШ Паюнай къатШуниз жеда.

Сергьятра авай Конвенция преамбуладикай ва вад паюниз чара авунвай 32 статьядикай ибарат я.

Кардив прагматический эгечШай САНМИН-ди кутугай Конвенциядин текстина «къадардал гьалтайла тИмил халкъ»дин мана вуч ятШда къалурнавач, вучиз

лагъайтЩа алай вахтунда Европадин Советдик акатзавай вири уьлквейри сад хъиз тереф хуьдай тайин тир мана гьелени жагъуриз хъанвач.

Щ ПАЮНА са къадар умуми принципар, гъакЩни къадардал гьалтайла тЩимил халкъар ва къилди ксар хуьн вири дуьньядин халкъариз талукъ тир инсандин ихтиярар хуьнин са пай тирди къалурзавай къилдин принцип ганва. И паюна гъакЩни малумарнава хьи, къадардал гьалтайла тЩимил халкъарик акатзавай гьар са инсандихъ и месэладиз килигунин рекъяй азаддаказ хъягъун ийидай ихтияр ава ва адан ихтияр чуюкъвена кЩанзавач.

ЩЩ Пай сергъятра авай Конвенциядин къилин, кар фад къиле тухудай пай я ва адак тайин тир принциприз талукъ положенияр акатзава. И принципар гегъенш спектрдин суалриз, гъакЩ агъадихъ галай месэлайриз талукъбур я:

- дискриминация къадагъа авун;
- гъакъикъи барабарвал гьевесламишун;
- культура, чЩал ва адетар вилик тухун, гъакЩ дин хуьн патал кутугай шартЩар арадал гъун гьевесламишун;
- собранийрин, ассоциацийрин, фикир лугъунин, фикиррин, виждандин ва диндин азадвал;
- чЩалан азадвал;
- къадардал гьалтайла тЩимил халкъарин чЩалакай хсуси уьмуьрда, халкъ алай чкадал ва административный гьукуматдихъ галаз алакъайра менфят къачун;
- къадардал гьалтайла тЩимил халкъдин чЩалалди фамилидикай менфят къачун;
- хсуси характердин информацияр къадардал гьалтайла тЩимил халкъдин чЩалалди арадал гъун ва эцигун;
- топографиядин информациядикай къадардал гьалтайла тЩимил халкъдин чЩалалди менфят къачун;
- кЩелун;
- къадардал гьалтайла тЩимил халкъдин чЩал чирдай ихтияр ва гъа чЩалалди кЩелун;
- кЩелдай кархана арадал гъидай ихтияр;
- сергъятдила алакъаяр;
- дуьньяда ва сергъятрин патав санал кЩвалах тухун;
- экономикадин, культурадин ва ижтимаи уьмуьрда иштирак авун;
- гужалди ассимиляция къадагъа авун.

И принциприкай са къадарбур инсандин ихтияра хуьдай Европадин конвенцияда гьатнава. Абур сергъятра авай Конвенцияда гьатун генани важиблу я, вучиз лагъайтЩа Министррин Комитетди талукъ теклифар гайи вахтунда Европадин Советдин член тушир государствойривайни сергъятра Конвенциядиз къул чЩугваз жеда.

Винидихъ къалурнавайвал, ЩЩ Пай кЩелна туьккЩуьрдай вахтунда програмный типдин къилин фикирар асасдиз къачунва. И фикирри тайин тир макъсадар – сергъятра авай Конвенциядин иштиракчияр тир государствойри талукъ къанунар къабулна кЩанзавайди ва гьукуматдин патай тедбирар къилиз акъудна кЩанзавайди тагъкимарзава. ГъакЩни и рекъяй къве терефдин ва гзаф терефрин икърарар арадал атун мумкин тирди фикирда къунва.

ЩЩЩ Паюна сергъятра авай Конвенциядикай баянар гудай са къадар асаслу фикирар гьатнава. Месела, ихътин са фикир, территориядин битаввилеиз ва государстводин аслу туширвилеиз, гъакЩни вири халкъариз талукъ тир икърарра ва милли къанунра къалурнавай инсандин ихтиярар хуьниз талукъ вини дережадин стандартриз акси тир кЩвалахдив машгъул хьуниз рехъ тагун.

IV Паюна гуьзчивилин механизмдин къилин характеристикаяр ганва. И барадай агъадихъ гегъенш информация гужва.

Эхиримжи фикирар V Пауна гъатнава. Винидихъ къейд авурвал, сергъятра авай Конвенция ачух конвенция я. Европадин Советдин член тушир уьлквейривай Министррин Комитетдин теклифдалди адак экечШиз жеда ва им ЕХСС-дин иштиракчияр тир гъукуматар патал иллаки важиблу я? Конвенциядик экечШиз разивал гайи гъар гъи уьлкве патал хъайитШани сергъятра авай Конвенция ам тестикъарун патал пуд варз тамам хъайидалай гуьгъуьниз, муькуь вацран сад лагъай йикъалай къуватда гъатзава.

Сергъятра авай Конвенция тамамаруниз гуьзчивал

Икърар хъанвай терефри сергъятра авай Конвенция гъикШ тамамарзаватШа, Министррин Комитетди къимет гуда ва и карда адаз Меслятар Къалурдай Комитетди куьмекда. Икърар хъанвай терефри сергъятра авай Конвенция уьлкведа къуватда гъатай са йисан къене и рекъай гъихътин крар къилиз акъуднаватШа, адан принципар гъикШ тамамарзаватШа къалурдай, бегъем информациядал бинеламиш хъанвай доклад вугана кШанзава. Гуьгъуьнлай докладар вахт-вахтунда (гъар вад йисалай), Министррин Комитетди тШчалабайла вугана кШанзава.

Сергъятра авай Конвенциядиз килигна, Министррин Комитетди Меслятар Къалурдай Комитетдин состав туькШурдай къайда ва адан кШвалахдин процедура тайинарна кШанзава. 1997-йисан 17-сентябрдиз Министррин Комитетди «Сергъятра авай Конвенциядин 24-26-статьяйрихъ галаз авсиятда къадарал гъалтайла тШимил халкъар гъикШ хуьзватШа гуьзетун патал процедурадин къайдаяр (къарар (97) 10) къабулна.

Меслятар Къалурдай Комитет Министррин Комитетди тайинарнавай лап тШимилди 12 ва вини къил 18 асул члендикай ибарат хъана кШанзава. Асул членрин сиягъ ШШ Алавада гъатнава. Икърар хъанвай гъар терефдивай агъадихъ галай тШчалабунрив къадай вичин кандидат къалуриз жеда:

- къадардал гъалтайла тШимил халкъар хуьнин рекъай вичихъ тШвар-ван аваз хъун;
- къилди вичи чешне къалуриз: аслу туширди ва терефкарвал тийирди хъун, Меслятар Къалурдай Комитетда нетижалу кШвалахиз алакьун.

КШвалахдик къил кутур Меслятар Къалурдай Комитетдин везифа икърар хъанвай терефривай къачур кумазни Европадин Советди ашкара авуна кШанзавай ва талукъ фикир гъазурна кШанзавай уьлквейрин докладар ахтармишун я. И ниятдалди Меслятар Къалурдай Комитетди агъадихъ галай кШвалахдин методрикай менфят къачуна кШанзава:

- икърар хъанвай терефривай алава информация тШчалабун;
- адавай гъакШ маса чешмейрай, гъатта къилди инсанривай ва мсб. Информация къачуз жеда. (Амма Меслятар Къалурдай Комитет къилди ксарин шикаятрихъ машгъул тежезвайди рикШелай ракъурна кШанзавач.);
- адавай Министррин Комитетдиз хабар гун шартШуналди маса чешмейрайни информация къачуз жеда;
- адавай маракълу тир гъукуматри тШчалаб авурла, гъа гъукуматрин векилрихъ галаз гуьруьшар къиле тухуз жеда ва къиле тухуниз буржлуни я;
- адавай Министррин Комитетдин хсуси мандат къачурдалай гуьгъуьниз: маракълу тир гъукуматрин векилрилай гъейри, гъакШ маса информациядин чешмейрихъ галазни гуьруьшар къиле тухуз жеда.

Меслятар Къалурдай Комитетдин фикирар гъилик авурдалай гуьгъуьниз Министррин Комитетди икърар хъанвай терефдин тедбирриз нисбет яз адекват тир къарар къабулзава.

Министррин Комитетдин къабул хъанвай къарарар ва рекомендацияр икърар хъанвай терефди Меслятар Къалурдай Комитетдин фикирдихъ галаз алакълалу яз гъазурнавай баянарни галаз ашкара ийида.

Министррин Комитетди Меслятар Къалурдай Комитет вичин къарарар ва рекомендацияр гъикъ кьилиз акъудзаватъа гуьзетиз желб ийида.

Икърар хъанвай терефрин сад лагъай докладар 1999-йисан 1-февралдиз (сергъятра авай Конвенция къуватда гъатай са йисалай) вугана къанзава. Санлай 1999-йисуз Меслятар Къалурдай Комитетди 23 уьлкведин докладар къабулна къанзава.

Гегъенш информация агъадихъ къалурнавай чкадай тавакълу авуна къанзава: Инсандин Ихтиярар Хуьдай Департамент, къадардал гъалтайла тШимил халкъарин отдел, F-67075 Strasbourg Cedex (телефон: 03.88.41.29.63; факс: 03.88.41.27.93; E-mail: nadia.khafaji @ coe.fr.)

Сергъятра авай Конвенциядиз къул чШугунвай ва ам тестикъ авунвай государствойрин важиблу сиягъ Интернетдин Европадин Советдин чинай жагъуриз жеда: <http://www.coe/fr>.

Къадардал гъалтайла тШимил халкъар хуьнин гъакъиндай сергъятра авай Конвенциядиз баянар гудай доклад

Месэладин тарихдикай

1. Яхъшур йисалай гъаф вахтунда къадардал гъалтайла тШимил халкъар авай гъалдикай месэладиз шумудни са сеферда килигна. Вичи къвалахдик къил кутур гъа сад лагъай йисуз (1949) Парламентдин Ассамблеяди вичин Комитетдин юридический ва административный месэлайриз талукъ докладда «къадардал гъалтайла тШимил халкъарин ихтиярар генани гегъеншдиз хуьнин проблемаяр важиблу тирди хиве къуна. 1961-йисуз Ассамблеяди къадардал гъалтайла тШимил халкъариз са бязи ихтиярар заминламишун патал инсандин ихтиярар хуьнай Европадин Конвенцияда (ИИЕК) гъатнавачир бязи месэлаяр къилди статья хъиз къвед лагъай алава протоколдик кутан меслят къалурнай. И конвенцияда анжах 14-статьяда баян ганвай, дискриминация тавунин гъакъиндай положенидин «къадардал гъалтайла тШимил халкъарин ассоциация хътин гафар къалурнавай. 285-рекомендацияда (1961) къадардал гъалтайла тШимил халкъар хуьнин гъакъиндай статьядин агъадихъ галай проект теклифнай:
1. Къадардал гъалтайла тШимил халкъариз талукъ ксар, чпин группадин маса членар хъиз барабар я ва абур ижтимаан къайдайрин сергъятра аваз чпин культурадикай, дидед чШал ишлемишуникай, чпин хкъагънавай чШалал мектебар яратмишуникай, чпин имандал хуникай ва чпин диндал амал авуникай магърум ийиз жедач.
2. Вичел ихътин протокол гъазурунин метлеблувал ва мумкинвилер чирун тапшурмишнавай экспертрин Комитетди Бельгияда образованидин системда чШалакай менфят къачунихъ галаз алакълалу яз чШалан месэлайриз талукъ къетШи къарар (Европадин суддин инсандин ихтиярриз талукъ 1968-йисан 23-июлдин къарар, Серия А, № 6) къабулдалди къвалах акъвазарна. 1973-йисуз Комитет ихътин нетижадал атана хъи, правовой жигъетдай ИИЕК-диз къадардал гъалтайла тШимил халкъарин ихтиярриз талукъарнавай къилди протокол алава хъувуниз са акъван игътияж авач. Санлай эксперти ихътин фикирни малумарна хъи, и протокол къабулун маса къатШунралди асасламишнайтъа, правовой жигъетдай ам къабулуниз са манийвални жечир.

3. Лап са тШимил вилик Парламентдин Ассамблеяди Министррин Комитетдиз са къадар сиясатдинни правовой месэлайриз, гъабурукай яз, къадардал гъалтайла тШимил халкъарин ихтияррин гъакъиндай протокол ва я Конвенция гъазурун меслят къалурна. 1134-Рекомендацияда (1990) Ассамблеядин фикирдалди къадардал гъалтайла тШимил халкъар хуьн патал важиблу тир принципар гъатнава. 1991-йисан октябрдиз инсандин ихтиярар хуьнай Регъбервал гузвай Комитетди (ИИРК, Европада хатасузвилини ва санал кШвалахунин рекъяй гъихьтин кШвалах тухуз жедатШа правовой ва сиясатдин жигъетдай килигун патал тапшуругъ къачунай.
4. 1992-йисан майдиз Министррин Комитетди ИИРК-диз къадардал гъалтайла тШимил халкъар хуьнихъ галаз авсиятда махсус правовой къайдаяр гъазурунин мумкинвилер чирун тапшурмишна. И макъсаддалди ИИРК-ди экспертрин Комитет (ИИ-КЪАДАРДАЛ ТШИМИЛ) яратмишна ва и Комитетди 1993-йисан мартиниз вичиз ганвай цШийи векилвилини ихтияррив къадаивал, Европадин Советди ва ЕХСС-ди сад-садан кШвалах тамамарна кШанзавайди рикШцелай ракъур тавуна махсус правовой къайдайрин гъакъиндай вичин теклифар гана кШанзавай.
ИИРК-ди ва экспертрин Комитетди къалурнавай месэладиз талукъ жуьреба-жуьре документар, гъабурукай яз, «Ихтияррин рекъяй демократиядиз тШвар ганвай Европадин комиссияди («Венециядин комиссия) гъазурнавай къадардал гъалтайла тШимил халкъарин ихтиярар хуьнин гъакъиндай Европадин конвенциядиз Теклиф, ИИЕК-диз Алава протоколдин гъакъиндай Австриядин теклиф, Ассамблеядин 1201-Рекомендацияда (1993) гъатнавай ИИЕК-диз Алава протоколдин проект ва маса теклифар чирна. Къиле тухвай кШвалахдин нетижа яз ИИЕК-ди Министррин Комитетдив 1993-йисан 8-сентябрь тарихда доклад вугана. Докладда и рекъяй теклифиз жедай жуьреба-жуьре правовой къайдаяр ва и къайдаяр мягкемарун патал правовой актар гъатнава? Идахъ галаз алакъалу яз, ИИРК-ди «къадардал гъалтайла тШимил халкъар» терминдиз баян гудайла консенсусдив агакъ тавурди къейд авуна.
5. Кар къетШи ийидай кам 1993-йисан 8-октябрдиз Европадин Советдин член тир государствойрин ва гъукуматрин къилерин Венада лап вини дережадин гуьруьшмиш хьун къиле фейила вегъена. И гуьруьшмиш хьунин вахтунда абур ихьтин икърардал атана хьи, тарихдин къалабулух квай вакъияр себеб яз Европада арадал атанвай къадардал гъалтайла тШимил халкъар хуьн, абуруз гъурмет авун ислягъвал ва дурумлувал паталди герек я. Гъа гъисабдай яз, государствойрин ва гъукуматрин къилери къадардал гъалтайла тШимил халкъар хуьнай мажбурвал къачун патал къарар къабулна. ШШ Венадин декларациядин Алавада Министррин Комитетдин вилик ихьтин везифа эцигна:
 - куьруь вахтунда къадардал гъалтайла тШимил халкъар хуьн макъсаддалди Икърардал атанвай государствойри мажбурвал хиве къунвай принципар фикирда къун шартШуналди кутугай Конвенция гъазурун;
 - культурадин рекъяй инсандин ихтиярар хуьдай къилди ксарин, къадардал гъалтайла тШимил халкъариз талукъ ксарин ихтиярарни заминламишдай Европадин конвенция тамамардай Протокол туькШуьрун патал кШвалахдик къил кутан.
6. 1993-йисан 4-ноябрдиз Министррин Комитетди къадардал гъалтайла тШимил халкъар хуьнин рекъяй махсус Комитет (КъГьТШХРК) яратмишна. Венада къабулнавай къараррин нетижа яз ада векилвал къачуна. Европадин Советдин член тир государствойрин экспертрикай арадал гъанвай и Комитетди 1994-йисан январдин эхирра кШвалахдик къил кутуна; адан кШвалахда ИИРК-дин, культурадин рекъяй санал кШвалахунин Советдин (КСС), халкъдин гегъенш къатариз тайиннавай информациядин такъатриз регъбервал гузвай Комитетдин (ХГКЪТИТРК) ва «Ихтияррин рекъяй демократиядиз» тШвар ганвай Европадин Комиссиядин векилри иштиракна.

ЕХСС-дин къадардал гьалтайла тШимил халкъарин рекъяй къилин комиссарди ва Европадин шерикрин комиссияди гуьзетчийри хъиз иштиракна.

7. 1994-йисан 15 апрелдиз КъГьТЩХРК-ди Министррин Комитетдив арадин доклад вугана ва ахпа ам Парламентдин Ассамблеядал агакъарна (Док. 7109). 1994-йисан майдиз Министррин Комитетди вичин 94-сессиядал Комитетди Венадин декларациядихъ галаз алакъалу тир вичин векилвилер къилиз акъудунин нетижайрикай рази тирди малумарна.
8. Сергъятра авай Конвенциядин сиясатдин рекъяй тир арбитраждихъ нисбетда са къадар положенияр, гъакни сергъятра авай Конвенция ишлемишуниз гуьзчивал авунихъ галаз алакъалу тир положенияр Министррин Комитетди туькъщурна (векилвал гайи министррин 1994-йисан 7-октябрдин 517 (bis) совешанидин документ).
9. КъГьТЩХРК-дин 1994-йисан 10-14 октябрдиз къиле фейи заседанидал сергъятра авай Конвенциядин проект Министррин Комитетдив вугун къарардиз къачуна ва Комитетдини вичин 1994-йисан 10-ноябрдиз къиле фейи 95-сессиядал ам къабулна. Сергъятра авай Конвенция Европадин Советдин членар тир государствойри къул члугван патал ачух хъана...

Умуми къейдер

Сергъятра авай Конвенциядин макъсадар

10. Санлай сергъятра авай Конвенция къадардал гьалтайла тШимил халкъар хуьниз талукъарнавай сад лагъай гзаф терефрин правовой мажбури акт я. Адан макъсад къадардал гьалтайла тШимил халкъар хуьн таъминарун патал государствойри амал авун хиве къазвай правовой принципар дуьзрун я. Гъа ик1, Европадин Советди Европадин хатасузвилин ва санал к1валахунин рекъяй Совешаниди (ЕХСС) къабулзавай къайдайрин актара сиясатдин мажбурвилер мадни гегъеншдиз клевирунин рекъяй Венадин декларациядин (11 Алава) Теклифар къилиз акъудна.

Эгечлунин къайдаяр ва асас манаяр

11. Авай гьаларин ва гъялна кланзавай месэлайрин жуьреба-жъуревал фикирдиз къачуна, хкъягъун сергъятра авай Конвенциядал гьалтзава хьи, идакни Терефри чпин мажбурвилерихъ галаз авсиятда бегъемриз алахъзавай чешнедин програмдин положенияр акатзава. Мажбури яз кардик кутун т1лалабзавачир и положенийри маракълу тир государствойриз гъерекатдин тайин тир азадвал, макъсад къилиз акъуддайла хсуси гьалар фикирда къуна мажбурвилерихъ гелкъведай мумкинвилер гузва.
12. Гъак1ни къейд авуна кланзава хьи, кутугай Конвенцияда «къадардал гьалтайла тШимил халкъар» манадин тариф авач. И этапда Европадин Советдин член тир государствойри сад хъиз къабулдай тариф гун мумкин туш лагъай фикирдал асасламиш хъанвай прагматический эгечлунин къайдаяр къабулун къарардиз къачунва.
13. И сергъятра авай Конвенцияда къалурнавай принципар милли законодательство ва гъукуматрин талукъ сиясат фикирда къуна къилиз акъудзава. Адахъ коллектив ихтиярар хиве къадай ният авач. Ина къадардал гьалтайла тШимил халкъариз талукъ тир, чпин ихти ярар къилди ва масабурухъ галаз санал (3-статья, 2-пункт) къилиз акъудзавай ксар хуьн къетлендаказ къейд ийизва. И жигъетдай сергъятра авай Конвенцияди маса международный тешкилатри документар къабулдайла эгеч1завай къайдаяр хуьзва.

Сергъятра авай Конвенциядин къурулуш

14. Преамбуладилай гъейри сергъятра авай Конвенциядихъ вад пауниз чара жезвай асас пайни ава.
15. Щ пауна сергъятра авай Конвенциядин маса асас положенийриз баян гуниз къуллугъзавай са къадар асас принципар умуми гъавурда твазвай положенияр гъатна.
16. Щ1 пауна къетлен принциприн сиягъ гъатнава.
17. Щ11 пауна сергъятра авай Конвенциядиз баян гузвай ва ишлемишдай принципар гъатнава.
18. IV пауна сергъятра авай Конвенциядал амал авуниз гуъзчивал ийизвай положенияр гъатнава.
19. V пауна Европадин Советдин сергъятра авай конвенцийрин ва икъраррин эхирдин положенийрилай чешне къачуна туьклуърнавай эхиррин положенияр гъатнава.

Сергъятра авай Конвенциядин положенийрин баянар. Преамбула

20. Преамбулада и сергъятра авай Конвенция гъазурун патал диб хъайи мотивар малумарзава ва адан къайгъу члугунвай авторрин фикирар ачухарзавай са къадар асас моментрин баян гузва. Ам ихътин гафаралди башламишзава хьи, и сергъятра авай Конвенция Европадин Советдин член тушир государствойривайни къул члугуна тестикъариз жеда. (Килиг 27-статья).
21. Преамбулада делил яз Европадин Советдин Уставдин макъсад ва и макъсаддив агакъдай рекъерикай сад: инсандин ихтиярар ва асас азадвилер хуьн ва вилик тухун къалурнава.
22. Ада гъаклни и сергъятра авай Конвенциядин бине кутур Европадин Советдин членар тир государствойрин ва гъа государствойрин гъукуматрин къилерин Венадин декларация делил яз къалурнава. Гъакъикъатда преамбуладин текст гъафни-гъаф и Декларациядин, хсусан адан 11 Алавадин таъсирдик кваз туьклуърнавайди я. Гъа и гафар сергъятра авай Конвенциядин 1 ва 11 Паяра гъатнавай мажбурвилер хкъагъунин гъакъиндайни лугъуз жеда.
23. Преамбулада гъаклни сергъятра авай Конвенциядин метлебдиз таъсирнавай, бегъемдиз ачухар тавуна, мад пуд чешмедин тлварар къазва: Инсандин ихтиярар ва асас азадвилер хуьнай Европадин Конвенция (ИИЕК) ва къадардал гъалтайла тлимил халкъар хуьнай мажбурвилер гъатнавай СМТ-дин ва ЕХСЕ-дин норматив актар.
24. Преамбулада Европадин Совет ва адан член тир государствояр къадардал гъалтайла тлимил халкъарихъ галаз авсиятда къурхувал авайвилини къайгъудик акатнавайди къалурнава ва инал милли ва этнический, диндин ва я члалан тлимил къатариз талукъ ксарин ихтияррин гъакъиндай Садхъанвай Миллетрин Тешкилатдин Декларациядин 1-пунктинин 1-Статьядин (1992-йисан 18-декабрдин Къилин Ассамблеядал къабулнавай къарар 47/135) таъсир къатлуниз жеда.
25. Сергъятра авай Конвенция гъаклни Европадин Советдин член тушир государствояр патал ачух хъунихъ галаз алакълу яз ва мадни гъаф терефрин эгечлун таъминарунин макъсадалди инсандин ихтиярар ва асас азадвилер хуьнай Европадин Конвенцияди (ИИЕК) ва адак кутунвай алава протоколри (килиг: сергъятр авай Конвенциядин 23-статья) заминламишнавай са къадар принципарни кутан къарардиз къачунва.
26. Конвенцияр ва СМТ-дин декларация къалуруни и рекъай дуьньядин дережада къиле туханвай клвалахар, месела, ватандашвилини ва сиясатдин рекъай ихтияррин гъакъиндай Икърар (килиг 27-статья) ва милли, этнический, диндин ва члалан лишанрал гъалтайла тлимил халкъариз

талукъ ксарин ихтияррин гъакъиндай Декларация риклел хкизва. Санлай и къалуруна къадардал гъалтайла тлимил халкъдин, мумкин я а документа ганвай, тарифни ганвач.

27. ЕХСЕ-дин мажбурвилер къалуруни Венадин декларациядин 11 Алавада ганвай ихътин мурад ачухарзава хьи, Европадин Советди вичин сиясатдин рекъяй тир мажбурвилер правовой актара мягъкемарна кланзава.
28. Преамбуладин эхиримжидалай вилик квай пунктуна сергъятра авай Конвенциядин къилин макъсад ик1 дуъзар хъувунва: къадардал гъалтайла тлимил халкъар ва и халкъариз талукъ ксарин ихтиярар гъакъикъи хуън. Ана гъак1ни къейд авунва хьи, гъакъикъи хуън анжах къанундал амал авурла, государствойрин территориярин битаввилез ва милли суверенитетдиз гъуърмет авурла мумкин я.
29. Эхиримжи пунктуни макъсад и сергъятра авай Конвенциядин положенияр мажбури кардик кутун т1алабзавачирди къалурун я. И пунктуни государствойрин къетенпатан къанунра международный икърарар кардик кутунин ихтиярдиз ва практикадиз аксивал ийизвач.

Щ Къил

1-статья

30. 1-статьядин макъсад инсандин ихтиярар хуънин галудиз тежер пай тир къадардал гъалтайла тлимил халкъар хуън государствойрин къетлен ихтияррик акатзавачирди къалурун я. И «хуън инсандин ихтиярар международный хуънин галудиз тежер пай я» лугъузвай фикирди ИИЕК-дин асасдал алаз тешкилнавай органра и сергъятра авай Конвенциядин баян гун эсиллагъ ихтияр авачирди ийизва.
31. Статьяда къадардал гъалтайла тлимил халкъар хуъникай и тлимил халкъариз талукъ ксарин ихтиярар ва азадвилер хуъникай хъиз рахазва. И жуъреба-жуъре ва сад-садалай тафаватлу тир формулировкайри ачухдиз къалурзава хьи, и авай гъалда суъгъбет къадардал гъалтайла тлимил халкъарин коллектив ихтияррикай физвач. Гъак1 ят1ани, Терефри хиве къазва хьи, къадардал гъалтайла тлимил халкъар хуън анжах и халкъариз талукъ къилди ксарин ихтиярар хуънин рекъелди мумкин я.

2-статья

32. Статьяда сергъятра авай Конвенция къайдада твадай са жерге принципар къалурнава. И статья, авайвал лугъун хьи, Садхъанвай Миллетрин Тешкилатдин Уставди къалурнавайвал (Къилин Ассамблея, 1970-йисан 24-октябрдин Къарар 2625 (XXV) государствойрин арада дуствилин рафтарвилерин ва санал к1валахунин международный ихтияррин принциприн гъакъиндай СМТ-дин Декларациядин таъсирдик кваз туъклъурнава. И статьяда къалурнавай принципар умуми характердинбур я, амма абуру сергъятра авай Конвенция къуватдик кутазвай краа къилди чка къазва.

3-статья

33. И статьяда къве жуъреба-жуъре пунктара къалурнавай, къве тафаватлу, амма сад-садахъ галаз алакълу тир принципар гъатнава.

1-пункт

34. 1-пунктуни гъар са куънилай вилик къадардал гъалтайла тлимил халкъдиз талукъ гъар са касдихъ вич и халкъдиз талукъ тирди ва я талукъ туширди хкъгъдай азадвал авайди заминламишзава. И положениеди гъар са касдиз сергъятра авай Конвенциядин принципихъ галаз алакълу хуъникай менфят къачуда ва я къачун тийидай ният тайинардай мумкинвал гузва.
35. И пунктуни къилди ксариз чпин къадардал гъалтайла тлимил халкъдиз талукъвал кефиниз кландайвал хкъгъдай ихтияр гузвач. Гъар са касдин

субъективный хяггун и касдин тамам ушар тир объективный ульчмейрихъ галаз алакълу я.

36. 1-пунктун и тайин ийизвайвал, ихтиярар кьилиз акъуддайла заминламишнавай азаддаказ хяггун и нагъакъан нетижадал гъидач. Положенидин и паюни гъакълни азаддаказ хяггун и хъ кирс нетижаар тахъун заминламишзава.

2-пункт

37. 2-пунктун и къалурзава хъи, сергъятра авай Конвенциядин принциприкай хкатзавай ихтиярар ва азадвилер гъар са касдивай гъам кьилди, гъамни вичин жемьтдин маса членрихъ галаз санал кьилиз акъудиз жеда. Ина ихтияррал ва азадвилерал санал амал авунин мумкинвал фикирда къазва хъи, имни коллектив ихтиярар лагъай манадилай тафаватлу я. «Масадбур» гафун ив гегъеншдаказ эгечлна кланзава, вучиз лагъайтла адак гъам гъа къадардал гъалтайла тлимил халкъдиз ва гъамни маса ихътин халкъдиз ва члехи паюниз талукъ ксар акатзава.

Щ1-Кьил

4-статья

38. И статьядин макъсад къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксар патал барабарвилин ва дискриминация тавунин принципар кардик кутун таъминарун я. И статьядин положенияр сергъятра авай Конвенциядин текстдин акъалтлай мана квай паюни хъ галаз санал гъавурда акъуна кланзава.

1 ва 2-пунктар

39. 1-пункт и принципив классический эгечлзава. 2-пунктуна къейд ийизва хъи, къадардал гъалтайла тлимил халкъариз ва члехи паюниз талукъ ксарин арада бегъем ва нетижалу барабарвал хъун патал Терефри маракълу тир ксар авай хсуси гъалар фикирда къуна махсус тедбирар къабулун мумкин я. И тедбирар «кутугайбур», яни маса ксарин ихтиярар члурунилай, маса ксар дискриминация авунилай яргъазбур хъана кланзава. Гъа идахъ галаз санал и принципди тлалабзавайвал, яргъал финал ва масштабдал гъалтайла ихътин тедбирар тамам ва гъакъикъи барабарвал патал герек тир сергъятрай ахъайна кланзавач.
40. Сергъятра авай Конвенцияда мумкинвилерин барабарвилин принципдиз талукъ кьилди положение гъатнавач. Ихътин положение кутан лазим акунвач, вучиз лагъайтла и статьядин 2-пунктун и санлай и принцип малумарнава. Гъакълни чка дегешрунин азадвилеиз талукъ-положение кутан лазим акунвач.

3-пункт

41. 3-пунктун и макъсад 2-пунктуна къалурнавай тедбирар барабарвилин ва дискриминация тавунин принципиз аксибур туширди гъавурда тван я. Ам къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксарин члехи паюниз талукъ ксарихъ галаз гъакъикъи барабарвал таъминаруни хъ элкъуърнава.

5-статья

42. И статья, кьилди, къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксари чпин культура ва чпиз хас тир лишанар вилик тухунихъ элкъуърнава.

1-пункт

43. 1-пунктуна и макъсаддив агакъун патал герек тир шартлар яратмишдай мажбурвал гъатнава. Ана къадардал гъалтайла тлимил халкъдин къетленвал къалурзавай къуд асас элемент къейд авунва. Амма и положение акл лагъай члал туш хъи, вири этнический, культурный, члалан ва диндин тафаватвилери къадардал гъалтайла тлимил халкъ яратмишунал гъизва (килиг ЕХСЕ-дин экспертрин 1991-йисуз Женевада кьиле фейи гуъруьшмиш хъунин клвалахдин гъакъиндай отчет, 11-кьил, 4-пункт).
44. «Адет хъанвай къайда» къалурун милли къанунриз ва международный нормайриз акси тир практика къабул хъун лагъай члал туш. Практикада

адет хъанвай къайдаяр кардик кутан ижтимаи къайдаяр хуьни тлалабзавай сергъятламишунихъ галаз алакълалу я.

2-пункт

45. 2-пунктуни макъсад къадардал гълтайла тлимил халкъариз талукъ ксар абурун мураддин акси яз ассимиляция авуникай хуьн я. Ада гуьгъуьллудаказ ассимиляция хуьн къадагъа ийизвач.

46. 2-пунктуни Терефри чпин умуми интеграциядин сиясат къилиз акъудунихъ галаз алакълалу тедбирар къабулуниз манийвал ийизвач. Идахъ галаз санал ада социальный жигъетдай агудна сад авун герек тирди хиве къазва ва преамбулада къалурнавай ихътин мурад ачухарзава хьи, культурный гзаф жуьреба-жуьревал гъар са жемият патал пайи-паяр авунин ваъ, девлетлу авунин чешме ва фактор хуьн герек я.

6-статья

47. И статьяди Венадин декларациядик (Расизмдихъ, ксенофобиядихъ, антисемитизмдихъ галаз женг члугунин Декларация ва гъерекатдин план) акатнавай 111 Алавада лагъанвай къайгъудик хуьн къалурзава.

1-пункт

48. 1-пунктуни къатламишуниз ва культурайрин арада диалогдиз фикир гун тлалабзава ва Терефри чпин территорийрал яшамеш жезвай вири инсанрин арада сад-садаз гъурмет авун, сад-садан гъавурда хуьн, санал кълалахун гъевесламишун важиблу тирди къейд ийизва. Образованидин, культурадин ва халкъдин гегъенш къатар патал тайиннавай информациядин такъатрин рекъай и макъсаддив гъикл агакъна кланзаватла, къалурнава.

49. И пунктуни макъсад социальный жигъетдай агудна сад авун мягъкемрун патал къатламишун ва культурайрин арада диалог гереклу даях тирди, чара-чара этнический, культурный, члалан ва диндин группайриз талукъ ксарин арада авай манийвилер арадай акъудиз алахъзавай, чпин хас лишанар хуьн шартлуналди абурун арада сад-садаз гъуьрмет авун, абурун социальный интеграция вилик тухун патал кълалахзавай тешкилатар гъевесламишун лазим тирди къалурун я.

2-пункт

50. И пункт ЕХСЕ-дин Копенгагендин Документдин 40.2-пунктуни тахсирдик кваз къабулнавайди я. И мажбурвал гъар са инсан чпин чешмедилай аслу тушиз арадал атун мумкин тир хатавилерикай, дискриминациядин актарикай, душманвилерикай, гужалди писвилер авуникай хуьнихъ элкъуьрнава.

7-статья

51. И статьяди къадардал гълтайла тлимил халкъариз талукъ тир гъар са инсандин ихтиярар ва асас азадвилер хуьн заминламишзава. И азадвилер, тлебии я хьи, умуми характердинбур я, яни абур къадардал гълтайла тлимил халкъариз талукъ хуьнилай ва тахъунилай аслу тушиз вири инсанриз талукъбур я (гекъигун патал ИИЕК-дин 9, 10 ва 11-статьяйрин положенийриз килиг), амма, гъабурукай яз, къадардал гълтайла тлимил халкъар хуьнихъ элкъуьрнава. Винидихъ къалурнавай себебрин нетижа яз, преамбуладик ИИЕК-да гъатнавай са бязи мажбурвилер кутунва.

52. И положениди къалурнавай азадвилер государстводин патай тушир члуру къастарикай хуьн патал Терефар са къадар тайин тир мажбурвилер хиве къаз тагъкимрун мумкин я. ИИЕК-дин сергъятра авай ихътин тайин тир мажбурвилерин мумкинвал инсандин ихтиярар хуьнай Европадин суддини хиве къунва.

53. 7-статьяда къалурнавай са къадар азадвилер 8 ва 9-статьяйрани гъатнава.

8-статья

54. И статьяди 7-статьядив гекъигайла диндин азадвилерин рекъай къайдаяр генани гегъеншдиз гъавурда твазва. Ада ЕХСЕ-дин Копенгагендин

документдин 32.2, 32.3 ва 32.6-пунктарай къачунвай са къадар элементар са положенида къватлнава. И азадвал, тебии хъи, вири инсанар патал я, гъаклни 4-статьядив къадайвал къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксаривайни адакай менфят къачуз жеда. И азадвилдин важиблувал фикирда къуна и контекстда адаз къилди фикир ганва.

9-статья

55. И статьяди 7-статьядив гекъигайла гафунин азадвал хуьнин рекъай къайдаяр генани гегъеншдиз гъавурда твазва.

1-пункт

56. И пунктуни сад лагъай теклиф ИИЕК-дин 10-статьядин 1-пунктуни къвед лагъай теклифдин моделдал асасламиш хъана туькльурнава. И теклифда къадардал гъалтайла тлимил халкъарин члаларалди информацияр ва идеяр къачун ва ракъурун хсусидаказ чара авуна тайиннава ва и теклиф члехи пажунин члалалди ва маса члаларалди информацияр ва фикирар къачуна ракъуруниз талукъ я.

57. И пунктуни къвед лагъай теклифда халкъдин гегъенш къатариз тайиннавай информациядин такъатрикай менфят къачудайла дискриминациядиз рехъ гудач лагъай мажбурвал гъатнава. «Чпин къанунрин системдин сергъятра аваз» гафар халкъдин гегъенш къатариз тайиннавай информациядин такъатрикай менфят къачудайла Терефри сергъят эцигун мумкин тир конституциядин положенийрал амал авун патал тунвайди я.

2-пункт

58. И пункт ИИЕК-дин 10-статьядин 1-пунктуни пуд лагъай теклифдин моделдал асасламиш хъана туькльурнава.

59. Радиодин ва телепередачийрин, кинодин рекъай къвалах къилиз акъудун патал ихтиярди дискриминациядин тедбирар фикирда къазвач ва ам объективный критерийрал асасламиш хъанва. ИИЕК-дин 10-статьядин 1-пунктуна хсусидаказ риклел хканвачир и тлалабунар къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксар хуьн патал туькльурнавай къанундин актуна тун важиблу тирди фикирдиз къачунва.

60. И статьядин 3-пунктуна гъатнавай «радиовешание» гаф ИИЕК-дин 10-статьядик квач. Алай девирдин терминология къалурун патал ишлемишнавай аданни ИИЕК-дин 10-статьядин арада са ахътин фаркъ авач.

61. И пунктуни халкъдин гегъенш къатариз тайиннавай печатдин такъатар яратмишуниз ва абурукай менфят къачуниз талукъ сад лагъай теклифда, санлай, тайин тушир мажбурвилер гъатнава, амма къвед лагъай теклифди радио ва телепередачар гунин рекъай тайин тир мажбурвилер (месела, фад-фадвал чара авуна тайинарун) къетлендаказ къейд авунава. И тафаватвили къалурзавайвал, радио ва телепередачар гуниз къайда эцигун важиблу я. Къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксарин ихтиярар къалурна халкъдин гегъенш къатариз тайиннавай информациядин такъатар яратмишун патал пулунин такъатар жагъурун герек тирди къейд авунвач, вучиз лагъайтла и ихтияр гъаклни ашкара я.

4-пункт

62. И пунктуна къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксари халкъдин гегъенш къатариз тайиннавай информациядин такъатрикай регъятдиз менфят къачун патал хсуси тедбирар герек тирди къатламишун ва культурадин гзаф жуьреба-жуьревал гъевесламишун лазим тирди къалурнава. «Кутугай тедбирар» гафар 4-статьядин 2-пунктуни баянда къалурнавай (килиг: 39-пункт) себебар фикирда къуна ганвайди я. Пунктуни 9-статьядин 1-пунктуна ганвай теклифда гъатнавай мажбурвал тамамарзава. И пунктуна фикирда къунвай тедбиррик къадардал гъалтайла тлимил халкъари радиопередачар гун ва я програм арадал гъун патал пулунин такъатар чара авун, изданийрин аслутуширвилдин принципдал амал авун шартлуналди къадардал гъалтайла тлимил халкъариз чпин халкъдин

гегъенш къатариз тайиннавай информацияди такъатрикай менфят къачун таъминардайбур гъевесламишун хътин тедбирар тун мумкин тир.

10-статья

1-пункт

63. Къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ гъар са касдин ихтиярар хиве къун, абуру са манийвални авачиз чпин дидед члалакай менфят къачун иллаки важиблу я. Члалакай менфят къачун къадардал гъалтайла тлимил халкъди вичиз хасвал хуьнин къилин шартларикай сад я. Ида абуруз гъаклни гафунин азадвиликай менфят къачудай мумкинвал гузва. «Ижтимаи уьмуьрда» гафар члалакай маса ксар хьуниз ва я тахьуниз килиг тавуна ижтимаи чкайра менфят къачун я, амма и гъал гъукуматдин органрихъ галаз рафтарвилериз талукъ туш ва им и статьядин 2-пунктунин объект я.

2-пункт

64. И положениди къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксарин ва государствойрин гъукуматрин арада авай вири рафтарвилер къалурзавач. Ам анжах административный органриз талукъ я. И члавуз эхиримжидан мана гегъеншдиз къатлун лазим я, месела, арачярни кваз. Къадардал гъалтайла тлимил халкъарин члалакай менфят къачунихъ галаз алакълу тир финансрин ва административный четинвилер, иллаки военный сферада ва технический харктердин четинвилер фикирда къуна и положение къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксарин ва административный органрин арада жуьреба-жуьре рафтарвилер гзаф регъятдиз гъялиз жедай къайдада туьклурнава. Ида Терефриз гьерекатдин гегъенш азадвал гузва.

65. 2-пунктуна риклел хканвай къве шартлни аваз хъайила, Терефар чпин мумкинвилерин сергъятра къадардал гъалтайла тлимил халкъарин члалакай административный органрихъ галаз рафтарвилера менфят къачун таъминариз алахъда. «Реал гьереквал» объективный критерийрал асасламиш хъана государстводи вичи тайинарна кланзава. Амма икърар хъанвай Государствояр вири къуватар эцигна и принцип кардик кутан патал алахъна кланзава ва ина «мумкинвилерин сергъятра» акл лагъай члал я хьи, и карда жуьреба-жуьре факторар, гъабурукай яз, маракълу Терефрин финансрин ресурсарни фикирда къаз жеда.

66. Къадардал гъалтайла тлимил халкъарин члалакай менфят къачунин гъакъиндай Терефрин мажбурвилери официальный члаларик ва я маракълу тир уьлквейрин члаларик хклурзавач. И сергъятра авай Конвенцияди «къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксар адет яз сигъдаказ яшамаш жезвай районриз» тариф гузвач. Гъар Терефдин къилди гъалар фикирда къадай къарар къабулнава. «Адет яз яшамаш жезвай» термин исторический къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ туш, анжах гъеле и географический районда яшамаш жезвайбуруз талукъ я (килиг: 11-статьядин 3-пункт ва 14-статьядин 2-пункт).

3 пункт

67. И пункт инсандин ихтиярар хуьнай Европадин Конвенциядин 5 ва 6-статьяйра гъатнавай са бязи положенийрал асасламиш хъанва. Ам и статьяйри заминламишнавай сергъятрай къерехдиз экъечлзавач.

11-статья

1-пункт

68. И мажбурвилин практикада гьереклувал фикирдиз къачуна положение акл туьклурнава хьи, Терефривай ам чпин махсус къетлен гъалара кардик кутаз хъурай. Месела, Терефривай къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксарин фамилия (фамилияр) фонетический кхьин патал чпин официальный члалан алфавитдикай менфят къачуз жеда. Алатай вахтара чпин асул фамилияр дегешуниз мажбур хъайи ксарихъ сифтегъан фамилия цлий къилелай арадал хкидай ихтияр ава, амма идакай члуру кар патал ва

тахсиркарвилини максад кьилиз акъудун ниятдалди менфят къачуз жедач. И вахтунда, са гафни авачиз, Терефри къадардал гьалтайла тлимил халкъар хуьнихъ галаз авсиятда международный принципрал амал ийида.

2-пункт

69. И пунктуни мажбурвал кьилди касдин «дидед члалалди вывескаяр, умуми килигун патал фикирда къунвай винел кхьенвай затлар ва хуси характердин маса информацияр» туьклуьрдай ихтиядиз талукъ я. Ида, тлебии хьи, къадардал гьалтайла тлимил халкъдиз талукъ касди алава яз официальный члалакай ва маса къадардал гьалтайла тлимил халкъарин члаларикай менфят къачун сергьятламишзавач. «Хуси характердин гафар официальный харктердин тушир вири затлариз талукъ я.

3-пункт

70. И статьядин максад ижтимаи килигун патал фикирда къунвай адетдин тлварар, куьчейрин ва маса топографический тлварар гьаклни къадардал гьалтайла тлимил халкъарин члаларалди кхьинин мумкинвилер гегьеншарун я. И принцип кардик кутадайла Государстводихъ вичин хуси гьалар, вичин къанунрин системдин сергьятар, герек тирла маса Государствойрихъ галаз икърар кутлундай ихтияр ава. И положенидин рекьяй Терефар маса Государствойрихъ галаз икърарар кутлунихъди алакьалу туш. Акси яз, ихьтин икърарар кутлундай мумкинвилер хьун фикирда такьуна виже къведач. Гьаклни фикирда къуна кланда хьи, авай икърарин мажбури тир характер дегешар тавуна амуькьзава. И положение чкадин тлварар къадардал гьалтайла тлимил халкъарин члалалди кхьин официалныдаказ тестикъ хьун лагьай члал я.

12-статья

71. И статья культурадин жуьреба-жуьревал ва таъминарун патал къадардал гьалтайла тлимил халкъарин, гьаклни агьалийрин члехи паюнин культурадикай, тарихдикай, члалакай ва диндикай чирвилер чуьклурунихъ элкъуьрнава (килиг: б-статья, 1-пункт). Адан максад сергьятра авай Конвенциядин преамбулада ва государствойрин ва гьукуматрин килерин Венадин Декларациядин 11 Алавада къалурнавайвал, къатламишунин ва диалогдин шартлар яратмишун я. Къвед лагьай пунктуни сиягъ куьтягъ хьанвайди туш, вучиз лагьайтла «учебникар гьатун» гафар маса уьлквейра учебникар ахьаюн ва гьилик авун хьиз гьавурда акьуна кланзава. Къадардал гьалтайла тлимил халкъариз талукъ ксариз вири дережайра образование къачудай мумкинвал гуни гьакьиндай мажбурвили Венадин Декларациядани ашкара хьайи къайгьудик кутазва.

13-статья

1-пункт

72. Къадардал гьалтайла тлимил халкъариз талукъ ксари чпиз махсус хуси умуми образованидин, гьаклни профессионально-технический клелдай карханаяр яратмишунрихъ ва абур идара авунихъ галаз авсиятда Терефри къабулнавай мажбурвилер гьабурун чпин образованидин системдин, кьилди, мажбури тир образование къайдада тунин тлалабунрин предмет я. И пунктуна чпикай ихтилат физвай клелдай карханаяр маса карханаяр хьиз, иллаки тарсар гуни еридрихъ галаз авсиятда гуьзчивилик акатун мумкин я. Тарсар гуни ериди тлалабрив къазвай гьалара къачунвай квалификация официалныдаказ тестикъарун герек я. И рекьяй милли законодательство объективный критерийрал асасламиш хьана кланда ва ада дискриминация тавунин принциприв къуна кланда.

2-пункт

73. 1-пунктуна къалурнавай ихтияр кьилиз акъудуни маракълу тир Терефрин живе финансрин мажбурвал твазвач, амма ада и рекьяй куьмек къалурунни негъ ийизвач.

14-статья

1-пункт

74. Къадардал гьалтайла тлимил халкъариз талукъ гьар са касдихъ дидед члал чирдай ихтияр авайди тестикъарзавай мажбурвал и ксари чпин хас лишанар хуьн патал герек тир асас такъатрикай садаз талукъарнава. Ина гьич са жуьрединни къерехдиз акъатун хьунухъ мумкин туш. 2-пунктуна къалурнавай принципар члур тавуна и пунктуни Государстводин патай са гьихътин хъайитлани позитив гьерекатрал, иллаки финансрин характердин гьерекатрал гьйдач.

2-пункт

75. И положение къадардал гьалтайла тлимил халкъарин члалалди тарсар гуниз ва гьа члалалди клелуниз талукъ я. Къадардал гьалтайла тлимил халкъарин члалалди клелунихъ галаз алакъалу яз мумкин тир финансрин, административный ва технический четинвилер фикирда къуна и положение Терефриз гегьенш гьерекатдин мумкинвал гудай тегьерда туьклуьрнава. Терефри къадардал гьалтайла тлимил халкъарин члал чирунин ва и члалалди клелунин рекъай хиве къунвай мажбурвал са шумуд шартлунилай аслу я: гьабурукай яз, къадардал гьалтайла тлимил халкъариз талукъ ксариз «бес къадарда клан хьун». «Мумкин тир дережада» гафар акл лагъай члал я хьи, ихътин клелун маракълу тир Терефдин ресурсрилай аслу я.
76. Текстина къастундалди «бес къадар клан хьунин тариф гузвач ва ида Терефриз чпин уьлквейрин хсуси гьалар фикирда къадай мумкинвал гузва. Терефрихъ чпин образованидин системдин къетленвилер фикирда къуна ихътин клелун таъминардай такъатар ва рекьер хкъягдай мумкинвилер ава.
77. И пунктуна кхалурнавай алтернатив вариантри – «...дидед члал чирун ва и члалалди образование къачун патал талукъ мумкинвилер» – сада муькуьди арадай акъудзавач. Ятэани 14-статьядин 2-пунктуни Государствояр къадардал гьалтайла тлимил халкъарин члал чирун ва и члалалди клелун таъминаруниз мажбурзавач, амма адан редакцияди иштиракчыи тир Государствойриз къадардал гьалтайла тлимил халкъарин члал чирун ва и члалалди клелун таъминаруниз манийвал ийизвач. Къве члалалди клелун и пунктуни макъсаддив агакъун патал гереклу такъатрикай сад хьунухъ мумкин я. И пунктуна къалурнавай мажбурвал школада клелдай вахтунилай вилик квай образование патални кардик кутаз жеда.

3-пункт

78. Дидед члал чирунин ва и члалалди образование къачунин мумкинвилери официальный члал чирунихъ ва и члалалди клелунихъ хклурдай нетижайрал гьйдач. Гьакъикъатда официальный члал чир хьун жемиятда сад-садав агудун ва интеграция кьиле фин патал гереклу фактор я.
79. Чпихъ садалай артух официальный члалар авай Государствойри и положение кардик кутунихъ галаз алакъалу тир кьилди месэлаяр чпи гьялна кланзава.

15-статья

80. И статьяди Терефривай къадардал гьалтайла тлимил халкъариз талукъ ксари культурный, социальный ва экономикадин уьмуьрда ва ижтимаи клвалахра, иллаки абурун интересрихъ галаз алакъалу тир клвалахра иштирак авун патал къулай шартлар яратмишун тлалабзава. Гьар са куьнилай вилик адан макъсад къадардал гьалтайла тлимил халкъариз талукъ ксаринни агъалийрин члехи паюниз талукъ ксарин арада гьакъикъи барабарвал яратмишун я. Къадардал гьалтайла тлимил халкъ паталди ихътин къулай шартлар яратмишун патал Терефривай чпин конституциядин системдин сергьятра аваз агъадихъ галай тедбирар кьилиз акъудиз жеда:
- талукъ процедурайрин куьмекдалди и ксарихъ галаз меслятар авун, гьабурукай яз, Терефри абурун интересрихъ галаз алакъалу тир ва

административный тедбирар кьилиз акъуддайла абурун векилвилин институтрин меслятар фикирда кьун;

- милли ва регионар вилик тухунин програмриз кьимет гудайла, абур кардик кутадайла, гьаклни планар и ксарин интересрихъ галаз алакьалу ятла абур и крарал желб авун;
- вилик финин рекъый арадал атун мумкин тир нетижаяр тайинарун патал и ксарихъ галаз санал ахтармишунар тухун;
- къадардал гьалтайла тлимил халкъариз талукъ ксари кьарар къабулдай государстводин ва чкадин дережада сечкийра нетижалу иштирак авун таъминарун;
- идара авунин децентрализованный ва чкадин формаяр.

16-статья

81. И статьядин макьсад къадардал гьалтайла тлимил халкъариз талукъ ксар яшамеш жезвай районра агьалидин талукъ нисбет члуруникай, сергьятра авай Конвенцияди къалурнавай ихтиярар ва азадвилер сергьятламишуникай хуьн я. Ихьтин тедбирриз нисбет члурун, сечкийар кьиле физвай округдай куьчарун, чукурун ва я ихтияррикай ва азадвилерикай менфят къачун сергьятламишун патал округдин сергьятар дегешрун ("сечкийрин нетижаяр члурукла къалурун») мисал яз къалуризе жада.

82. Статьяди анжах сергьятра авай Конвенцияди къалурнавай ихтиярар ва азадвилер сергьятламишзавай тедбирар къадагъа ийизва. Эгер и ихтиярар ва азадвилер сергьятламишун къанундалди ятла ва ик1 лазим тирди субут жезватла и къадагъа кардик кутадач. Месела, банд эцигунихъ галаз авсиятда хуьруьн агьалияр куьчардай вахтунда.

17-статья

83. И статьяда къадардал гьалтайла тлимил халкъариз талукъ ксарин хас лишанар (килиг: 5-статьядин 1-пункт) ва культура хуьн патал важиблу тир кьве мажбурнама гьатнава. Сад лагъай пунктуна ихтилат ихьтин государстводин сергьятрилай азад ва ислягъ алакъаяр яратмишунин ихтиярдикай физватла, кьвед лагъай пунктуни гьукуматдилае аслу тушир тешкилатра иштирак авунин ихтияр (килиг: 7-статьяда собраниярин ва ассоциациярин азадвилеикай положение) къалурзава.

84. И статьядин положенияр гзафни-гзаф ЕХСЕ-дин Копенгагендин документдин 32.4 ва 32.6-пунктарал асасламыш хъанва. Ихьтин кьарардал атанва хьи, Государстводин территориядин къене алакъаяр яратмишунихъ галаз алакъалу ихтияр члугуна положенидик кутан тийин, вучиз лагъайтла идакай сергьятра авай Конвенциядин маса положенийра, гьабурукай яз, собраниярин ва ассоциациярин азадвилеиз талукъ 7-статьяда рахазва.

18-статья

85. И статьяди Терефри къадардал гьалтайла тлимил халкъар хуьнай авай международный актар тамамарзавай кьве терефдин ва гзаф терефрин икьрарар кутлуни гьевесламышзава. Ада гьаклни сергьятрин арада санал кваллахун гьевеслу ийизва. Венадин декларацияди ва 11 Алавади кьейд авунвайвал, ихьтин икьрарар ва санал кваллахун къатламишун, вилик фин ва стабилвал хуьн патал важиблу я.

1-пункт

86. И пунктуна къалурнавай кьве терефдин ва гзаф терефрин икьрарар культурадин, образованидин ва информациядин рекъый кутлуниз жада.

2-пункт

87. И пунктуни сергьятрин арада санал кваллахун важиблу тирди кьейд ийизва. Государствойрин арада информация ва вичин тежриба агакьрун сад-садан гьавурда акьун ва сад-садал ихтибар авун патал гереклу инструмент я. Гьабурукай яз, сергьятрин арада санал кваллахуни

маракълу тир ксарин тлалабунрилай ва игътияжрилай аслу яз им «заказдалди» ийидай мумкинвал гузва.

19-статья

88. И статьяди сергъятламишунин, шартл алаз хьунин ва къулухъ члугунин мумкинвилер фикирда къазва. Эгер сергъятра авай Конвенцияда гъатнавай мажбурвилер маса международно-правовой актара, месела ИИЕК-да тикрар жезватла а вахтунда анжах и актара фикирда къунвай сергъятламишунар, шартл алаз хьунар ва къулухъ члугунар къуватда жеда. Эгер и сергъятра авай Конвенцияди тайиннавай мажбурвилерин маса международно-правовой актара эквивалентар авачтла, анжах маса международный правовой актара (ИИЕК хътинбура) гъейри мажбурвилерив гекъигаила гъатнавай сергъятламишуниз, шартл алаз хьуниз ва къулухъ члугуниз рехъ гуз жеда.

ШII-Кьил

20-статья

89. Къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксар милли конституциядал ва милли къанунрал амал авуниз буржлу я. Амма и милли къанунар къалуруни Терезфриз сергъятра авай Конвенциядин положенияр гъисаба къан тийидай ихтияр гузвач. Къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксарини масадбурун ихтиярар вилив хвена кланзава. Идахъ галаз алакъалу яз къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксар государстводин масштабда тлимил, са региондин къене пара тир ситуация къалуриз жеда.

21-статья

90. И положениди международный къанунрин асас принциприн важиблувал къейд ийизва ва къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксар и принциприв къадайвал хуьн герек тирди дуьзар хъийизва.

22-статья

91. Вич ИИЕК-дин 60-статьядал бинеламиш хъанвай и положенида виридаз малум тир принцип гъатнава. Ам къадардал гъалтайла тлимил халкъариз талукъ ксари инсандин ихтиярар хуьнай чпиз виже къведай милли ва международный къанунрикай менфят къачунихъ элкъуьрнава.

92. И положенида сергъятра авай Конвенциядинни преамбулада къалурнавай инсандин ихтиярар хуьнай Европадин Конвенциядин арада авай рафтарвилер ахтармишзава. Сергъятра авай Конвенциядивай гъич са шартларани инсандин ихтиярар хуьнай Европадин Конвенцияди заминламишнавай ихтиярар ва азадвилер дегишриз жедач. Аксина, инсандин ихтиярар хуьнай Европадин Конвенциядин талукъ положенидин предмет тир, сергъятра авай Конвенцияди тайиннавай ихтиярар ва азадвилер и положенидив къадайвал ачухарна кланзава.

ШIV Кьил

24-26-статьяяр

93. Сергъятра авай Конвенция кардик кутуниз гуьзчивал авунин макъсаддалди Икьрар хъанвай терезфри адал гъикл амал ийизватла гуьзетун патал Министррин Комитет векил авунва.

94. Гъар са Терезфри вахт-вахтунда ва я Министррин Комитетди хабар къунай, сергъятра авай Конвенциядал гъикл амал ийизватла, Къилин Секретардиз малумат гузва. Къилин Секретарди и малумат Министррин Комитетдив вугузва. Вичин макъсад сергъятра авай Конвенциядин мажбурвилер къилиз акъудун патал Терезфри гъихътин къанундин ва маса тедбирар къабулнаватла малумарун тир сад лагъай отчет маракълу тир Терезфри патал сергъятра авай Конвенция къуватда гъатнавай са йисан къене вугана кланзава.

Гуьгъуьнин докладрин макъсад сад лагъай отчетда гъатнавай малуматар бегъемарун я.

95. Конвенциядал амал авуниз гуъзчивал нетижалуди хъун таъминарун патал Меслятар Къалурдай Комитет тешкилнава. И Комитетдин везифа сергъятра авай Конвенциядин принципар кылиз акъудун патал Терефри къабулнавай тедбирар сад-садав дуъз къвезватла тайинардай вахтунда Министррин Комитетдиз куьмек гун я.

96. Сергъятра авай Конвенция къуватда гъатай са йисан къене вичин членар къадардал гъалтайла тИмил халкъар хуьнай виридаз къабул тир ксар хъана кИанзавай Меслятар Къалурдай Комитетдин состав ва процедура тестикъарун Министррин Комитетдин ихтиярдиз талукъ я.

97. И сергъятра авай Конвенциядал амал авуниз гуъзчивилин мумкин тир дережада ашкаравал таъминарна кИанзава. И кар фикирда къуна гуъзчивилин нетижада туькIурнавай отчетар ва маса документар чап авун меслят къалурзава.

V. Къил

98. 27-32-статьяйра гъатнавай эхирдин положенияр Европадин Советдин сергъятра аваз кутIуннавай Конвенцийрин ва икъраррин эхирдин статьяйрин моделдал асасламыш хъанва. Ина шартIарихъ галаз авсиятда са статьяни авач; шартIариз анжах международный праводи абур виликамаз фикирдиз къачунватIа, рехъ гузва. 27 ва 29-статьяйрилай гъейри амай статьяйри къилдин баян тIалабзавач.

27 ва 29-статьяяр

Сергъятра авай Конвенция Европадин Советдин член тир государствойри ва Министррин Комитетди теклифнавай маса государствойри къул чIугван патал ачух я. "Маса государствояр" лагъайла Европада хатасузвильай ва санал кIвалахунай Совеланида иштиракнавай государствояр фикирда къазва. И положенияр Венадин Декларацияни гысабдиз къачунва ва гъадав къадайвал, сергъятра авай Конвенция гъакIни Европадин Советдин член тушир государствойри къул чIугван патал ачух хъана кИанзава (килиг: Европадин Советдин вини дережада совеланийрин гъкъиндай Венадин Декларациядик кутунвай II Алава).

Къадардал гъалтайла тИмил халкъар хуьнин гъакъиндай сергъятра авай Конвенция

И сергъятра авай Конвенциядиз къул чIугунвай государствойри - Европадин Советдин членри, гъакIни маса государствойри, Европадин Советдин макъсад вичин членрин садвал мадни мягъкемарун, абурун умуми агалкъун тир идеалар ва принципар хуьн ва кардик кутан тирди фикирдиз къачуна;

и макъсаддив, агакъунин методрикай сад инсандин ихтиярар ва асас азадвилер хуьн ва абурал инлай къулухъни амал авун тирди фикирдиз къачуна;

Европадин Советдин членар тир государствойрин ва государствайрин гъукуматрин къилерин 1993-ийсан 9-октябрдиз Венада къабулнавай Декларациядал амал авун ва гележегдани амал авун патал алахъун;

чпин талукъ территорияа къадардал гъалтайла тИмил халкъар хуьнин кIевиният аваз;

Европадин тарихда къалабулукх кутадай гъалар хъиз гъатай дуьшуьшри къалурайвал, къадардал гъалтайла тИмил халкъар хуьн и континентда секинвал, демократиядин хатасузвал ва ислягъвал хуьн патал герек тирди фикирдиз къачуна;

плюралист ва гъакъикъи демократиядин жемиятди къадардал гъалтайла тИмил халкъдик акатзавай гъар са инсандин милли, медениятдиз, чIалаз ва диндиз талукъ лишанриз неинки гъуьрмет авуна кИанзавайди, гъакI абуроз и лишанар хуьн ва вилик тухун патал къулай шартIар яратмишна кИанзавайди фикирдиз къачуна;

гъар са жемиатда гъисаба къунин гъалар ва диалог арадал гъун культурадин жуъреба-жуъревили а жемиат пайи-паяр ийин патал ваъ, ам мадни девлетлу ийин патал гереклу тирди фикирдиз къачуна;

Ихтиярар хуьнал заминламишнавай ва мадни вилик физвай Европа яратмишун тек са гъукуматрин арада авай алакъайрилай аслу туширди, и кар гъакІ чкадин ва регионрин гъукуматдин органри гъукуматрин конституциядинни территориядин битаввилихъ зарар хкІур тавуна чпин арада хуъзвай алакъайрилайни аслу тирди фикирдиз къачуна;

инсандин ихтиярарни асас азадвилер хуьнин гъакъиндай Конвенция ва адаз талукъ протоколар фикирда къуна;

Миллетрин Садхъанвай Тешкилатдин конвенцияра ва декларацияра Европада санал кІвалахунин ва хатасузвилини месэлайриз талукъарнавай Конференцидин документра, гъабурукай яз 1990-йисан 29-июндин Копенгагендин документда къадардал гъалтайла тІимил халкъар хуьнин рекъай хиве къунвай мажбурна-маяр фикирда къуна;

Европадин Советдин член тир государствойра ва и документдин иштиракчийр хуьнухъ мумкин тир маса государствойра территориядин битаввилиз ва милли суверенитетдиз гъуьрмет авун шартІуналди къадардал гъалтайла тІимил халкъарин ихтиярар ва къилдин ксарин азадвилер хуьн заминламишдай мажбурнамаяр ва гъисаба къуна кІанзавай принципар тайинардай кІеви ният аваз;

и сергъятра авай Конвенцияда къалурнавай принципар милли законодательстводавал ва гъукуматдин талукъ сиясатдал асаслу яз къилиз акъуддай къетІи ният аваз;

агъадихъ галайбурал рази хъана:

I Къил

1-статья

Къадардал гъалтайла тІимил халкъар ва и халкъарик акатзавай инсанрин ихтиярар ва азадвилер хуьн инсандин ихтиярар хуьнин международный правонин галудиз тежер пай я ва международный алакъайрин сферадик акатзава.

2-статья

И сергъятра авай Конвенциядин положеняра гъакъисагъвилелди, гъавурдик кваз, гъукуматрин арада хъсан къуншивилинни дуствилини рафтарвилерин ва алакъайрин принциприв къадайвал кардик кутуна кІанзава.

3-статья

1. Къадардал гъалтайла тІимил халкъарик акатзавай гъар са инсандихъ вич ихътинди яз гъисабдай ва я гъисаб тийидай, и рекъай азаддаказ хкъагъун ийидай ихтияр авадан ихтияр чуькъвена кІанзава.

2. Къадардал гъалтайла тІимил халкъарик акатзавай касдивай сергъятра авай Конвенциядин принциприв къазвай ихтияррикай ва азадвилерикай къилди, гъакІни маса ксар хабардар авуналди менфят къачуз жеда.

II Къил

4-статья

1. Иштиракчийри къадардал гъалтайла тІимил халкъариз талукъ ксариз къанундин вилик барабар тир ва къанунди барабардиз хуьдай ихтиярар таъминардай мажбурнама хиве къазва. Гъавилай къадардал гъалтайла тІимил халкъариз талукъ тир лишанриз килигна бинеламишнавай гъар гъи дискриминация хъайитІани, къадагъа я.

2. Иштиракчийри къадардал гъалтайла тІимил халкъариз ва агъалидин асас милли группадиз талукъ ксарин арада уьмуьрдин вири хилера, экономикадин, социальный, сиясатдин, культурадин хилера тамам ва гъакъикъи барабарвал арадал гъанвай вирина гъевесламишун паталди талукъ тедбирар къилиз акъуддай мажбурнама хиве къазва. Идахъ галаз авсиятда абуру къадардал гъалтайла тІимил халкъариз талукъ ксар авай конкретный гъалар фикирдиз къачуда.

3. 2-пунктунив къадайвал къабулзавай тедбирриз дискриминациядин гьерекат хъиз къимет гузвач.

3-статья

1. Иштиракчийри къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксариз чпин меденият хуьн ва вилик тухун, чпиз хас тир асас элементар, яни, чпин дин, чIал, адетар ва медени ирс хуьн патал герек тир шартIар арадал гьидай куьмекар гун хиве къазва.

2. Умуми интеграциядин сиясат къилиз акъудунихъ галаз алакълалу тир тедбиррихъ зарар хкIур тавуна, Иштиракчийри къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксар абурун мураддин акси яз ассимиляция авунихъ ялзавай сиясатдилаь ва я практикадилаь къулухъ чIугвазва ва а ксар ихътин ассимиляциядихъ ялзавай гьар гьи гьерекатдикай хъайитIани хуьзва.

6-статья

1. Иштиракчийри къатламишунин руьгъ ва культурайрин арада диалог гьевесламишзава, гьи этносдиз, культурадиз, чIалаз ва диндиз талукъ хьунилай аслу тушиз абурун территорияра яшамеш жезвай вири инсанри сад-садаз гьуьрмет авун, санал кIвалахун патал герек тир таъсирлу тедбирар къилиз акъудзава.

2. Иштиракчийри этносдиз, культурадиз, диндиз ва чIалаз килигна зулумдин ва мидявилини, дискриминациядин объектдиз элкъвенвай ксар хуьн патал лазим тир тедбирар къилиз акъудун хиве къазва.

7-статья

Иштиракчийри къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ гьар са инсандин ихтиярриз гьуьрмет авун, ислягъ собранийрин, ассоциацийрин, гафунин ва фикирдин, виждандин ва диндин азадвал заминламишда.

8-статья

Иштиракчийри хиве къазва хьи, къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ гьар са касдихъ вичин дин ва я чIалахъ хьунар гваз жедай, диндин карханаяр, тешкилатар ва ассоциацияр яратмишдай ихтияр ава.

9-статья

1. Иштиракчийри хиве къазва хьи, къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ гьар са касдин гафунин азадвили гьукуматдин органри хуькуькъ тавуна ва сергъятрилай аслу тушиз къилдин фикир хьун, дидед чIалалди информация къачун, информацияр ва идеяр сад-садаз лугьун заминламишзава. Иштиракчийри чпин ихтияррин системрин сергъятра аваз къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксар халкъдин гегъенш къатариз тайиннавай информациядин такъатрикай менфят къачудаьлай дискриминациядик акатуникай хуьн таъминарда.

2. 1-Пунктуни Иштиракчийр дискриминация галачир, объективный критерийрал асаслу тир, ван алай радиодин ва телевизиядин передачаяр ва я кинематографиядин кIвалах лицензияламишун тIалабдай ихтиярдикай магьрум ийизвач.

3. Иштиракчийри къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксариз печатдин изданияр арадал гьунин ва абурукай менфят къчунин карда манийвал ийидач. Мумкинвилер, гьакIни къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксариз чпин информациядин такъатар арадал гьидай ва абурукай менфят къачудаь ихтияр гузвай 1-пунктуни положенийар асасдиз къачуна, ван алай радиодин ва телевизиядин передачайрин правовой ери таъминарда.

4. Чпин ихтияррин системрин сергъятра аваз Терефри къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксари халкъдин гегъенш къатариз тайиннавай информациядин такъатрикай менфят къачун ва культурный плюрализмдиз куьмек гун патал лазим тир тедбирар къилиз акъудда.

10-статья

1. Иштиракчийри ихътин мажбурвал хиве къазва хьи, къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ гьар са касдихъ азадказ, са манийвални авачиз

вичин тИмил тир халкъдин чІалакай хсуси алакъайрин вахтунда ва ижтимаи чкайра мецелди ва кхьиналди менфят къачудай ихтияр ава.

2. Адет яз ва я хейли къадар къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ инсанар яшамеш жезвай районра эгер и инсанри тІалаб авуртІа ва и тІалабунри гьакъикъатда авай игътияжрив къазватІа, Иштиракчийр мумкин тир къван тИмил халкъдин чІалакай гьа инсанриз ва административный органриз менфят къачудай шартІар арадал гъиз алахъда.

3. Иштиракчийри къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ инсанар дустагъ авурла гежел вегъин тавуна чпиз чидай чІалалди абуруз дустагъ авунин себебар, абур патал къалурнавай тахсирдин характер лугъун, гьа чІалалди чеб хуьдай мумкинвал гун, герек тирла пулсуз таржумачидикай менфят къачун таъминардай ихтиярар заминламишда.

11-статья

1. Иштиракчийри хиве къазва хьи, къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ гьар са касдихъ тИмил тир халкъдин чІалалди вичин фамилия, тІвар (бубадин тІвар) ишлемишдай ихтияр ава ва абур авай талукъ ихтияррин системади гьукуматдин патай и кар тестикъарна кІанзава.

2. Иштиракчийри ихътин мажбурвал хиве къазва хьи, къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ гьар са касдихъ ижтимаи чкайрал аквадайвал вичин халкъдин чІалалди кхьинар ва хсуси характердин маса информацияр эцигдай ихтияр ава.

3. Чеб адет яз яшамеш жезвай, къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксарин къадар пара тир районра Иштиракчийри чпин ихтияррин системадин сергъятра аваз, лазим тирла маса гьукуматрихъ галаз кутІунавай икъраррикайни, абурун къетенвилер кваз къуна, менфят къачун шартІуналди, чкайрин адетдин тІварар, куьчейрин тІварар ва маса топографиядин къалурдайбур, ихътин къалурдайбуруз бес тир къадарда игътияж аватІа, къадардал гьалтайла тИмил халкъдин чІалалдини хьун таъминарда.

12-статья

1. Иштиракчийри чпин уьквейрин къадардал гьалтайла тИмил халкъарин ва агъалидин асас милли группадин культурадикай, тарихдикай, чІалакай ва диндикай чирвилер деринрун макъсадалди лазим тирла образованидин ва илимдин ахтармишунрин рекъяй тедбирар къилиз акъудда.

2. Идахъ галаз авсиятда Иштиракчийри, къилди, муаллимрин состав гъазурун ва учебникар къачун патал лазим тир мумкинвилер таъминарда, чара-чара жемиятрин студентринни муаллимрин арада алакъаяр яратмишуниз куьмек гуда.

3. Иштиракчийри къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксариз вири дережайра образование къачун патал барабар мумкинвилер таъминарда.

13-статья

1. Иштиракчийри чпин образованидин системдин сергъятра аваз хиве къазва хьи, къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксарихъ кІелун ва пешакарвили гъазурвилер паталди чпин хсуси карханаяр ачухардай ва тешкилдай ихтияр ава.

2 И ихтияр къилиз акъудуни Иштиракчийр патал гьар гъихътин хъайитІани финансрин мажбурвал хиве къунал гъизвач.

14 - статья

1 Иштиракчийри хиве къазва хьи, къадардал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксарихъ вичин тИмил тир халкъдин чІал чирдай ихтияр ава.

2 Чеб адет яз яшамеш жезвай къадарал гьалтайла тИмил халкъариз талукъ ксарин къадар паратир районра бес тир къадарда игътияж авай гьалара Иштиракчийр чпин образванидрин системдин сергъятра аваз, къадардал гьал-

тайла тИмил хал кьариз талукь ксариз чпин тИмил тир халкьдин чIал чир-дай ва и чIалал кIелдай лазим тир мумкинвилер яратмишун патал алахьда. 3 И статьядин 2-пунктинин положенияр официальный чIал чирунихъ ва и чIалалди кIелунихъ зарар хкIур тавуна кьилиз акъудда.

15 - статья

Иштиракчийри кьадардал гьалтайла тИмил халкьариз талукь ксарин уьлкведин культурный, социальный ва экономикадин уьмуьрда, гьакIни гьукуматдин кIвалахра, иллаки чпиз талукь месэлаяр гьалдайла нетижа гудай иштираквал таъминардай шартIар яратмишда.

16 - статья

Иштиракчийри кьадардил гьалтайла тИмил халкьариз талукь ксар яшамеш жезвай районрин агъалийрин структурадиз таъсир кьалурдай ва абурун и сергьятра авай Конвенцияда кьалурнавай ихтиярар ва азадвилер сергьятла-мишдай тедбирриз сес гузвач.

17 - статья

1. Иштиракчийри кьадардал гьалтайла тИмил халкьариз талукь ксари кьанундал асаслу яз маса гьукуматрин территориядал яшамеш жезвай ксарихъ, гьабурукай яз, этносдин, культурадин, чIалан, диндин ва я культурадин умуми ирсинин жигьетдай алакьалу тир ксарихъ галаз азад ва ислягь алакьаяр яратмишуниз манийвал тагун живе кьазва.

2. Иштиракчийри кьадардал гьалтайла тИмил халкьариз талукь ксари гьам милли, гьамни международный дережеда гьукуматдила аслу тушир тешкилатра иштирак авуниз манийвал тагун живе кьазва.

18 - статья

1 Иштиракчийри герек тирла кьадардал гьалтайла тИмил халкьариз талукь ксар хуьт патал маса гьукуматрихъ, гьакIни кьунши гьукуматрихъ галаз кьве терефдин ва гзаф терефрин икьрарар кутIуниз алахьда. Талукь тир гьалара Иштиракчийри санал кIвалахун гьевесламишдай тедбирар кьилиз акъудда.

19 - статья

Иштиракчийри и сергьятра авай Конвенцияда гьатнавай принциприз гьуьрмет авун ва абур кьилиз акъудун, анжах герек тирла, международный правовой документра, гьабурукай яз инсандин ихтиярар ва асас азадвилер хуьнин гьакьиндай Конвенцияда кьалурнавай принципри тIалаб авурла кьерехдихъди хьун живе кьазва.

III Кьил

20 - статья

И сергьятра авай Конвенциядин принциприз кьазвай ихтиярар ва азадвилер кьилиз акъутуддайла кьадардал гьалтайла тИмил халкьариз талукь гьар са касди милли законодательстводиз ва масабурун, гьабурукай яз, агъалидин асас милли группадиз талукь ксарин ихтиярриз гьуьрмет авуна кIанзава.

21 - статья

И сергытра авай Конвенцияда къалурнавай са затІни международный ихтияр-
риз, гъабурукай яз, суверенвилин, территориядин битаввилин, гъукуматдин
аслу туширвилин принциприз акси тирди хъиз къелемдиз гуз жедач.

22 - статья

И сергытра авай Конвенцияда къалурнавай са куьнизни гъар гъи хъайитІани
Иштиракчидин законодательствода, гъакІ маса икърарра асасдиз къачунвай
инсандин ихтиярар ва маса азадвилер сергытламишдай затІ хъиз къимет гуз
жедач.

23 - статья

И сергытра авай Конвенцияда гъатнавай принциприв къазвай ихтиярар ва
асас азадвилер хуьнин гъакъиндай Конвенциядин положенийрив къадайбур яз
гъисабзава.

IV Кьил

24 - статья

- 1 Европадин Советдин Министррин Комитетди и и сергытра авай Конвенция-
дал гъикІ амал ийизватІа гуьзетда.
- 2 Европадин Советдин член тушир Иштиракчийри имплементационный мехнизмда
кьилди тайинарнавай шартІаралди иштиракда.

25 - статья

- 1 И сергытра авай Конвенция къуватда гъатайдалай алатай са йисан къене
и ва маса Иштиракчийри и сергытра авай Конвенцияда гъатнавай принципар
кьилиз акъудун патал гъихътин законодательный ва маса тедбирар кьиле
тухванватІа Европадин Советдин Къилин секретардиз малумат гана кланзава.
2. Идалай къулухъ гъар са Иштиракчиди Министррин Комитетди и сергытра
авай Конвенциядал амал авунихъ галаз авсиятда тІалаб авур гъар гъи хъа-
йитІани алава информация вахт-вахтунда кьилин секретардал агакъарда.
- 3 Къилин секретарди и статьядин шартІарив къадайвал вичив агакънавай ин-
формация Министррин Комитетдиз ракъурда.

26 - статья

- 1 Иштиракчийри и сергытра авай Конвенцияда гъатнавай принципар кьилиз
акъудунихъ галаз авсиятда кьиле тухузвай тедбиррин адекватвилиз къимет
гудайла Министррин Комитетди вичин членар къадардал гъалтайла тІимил
халкъар хуьнин рекъяй специалистар хъиз тестикъ хъанвай Меслятар Къалур-
дай Комитетдивай куьмек къалурда.
- 2 Меслятар Къалурдай Комитетдин состав ва адан кІвалахдин къайдаяр и
сергытра авай Конвенция къуватда гъатайдалай алатай са йисан къене Ми-
нистррин Комитетди тайинарда.

V Кьил

27 - статья

И сергьятра авай Конвенция Европадин Советдин членар тир Государствойри кьул чIугван патал ачух я. Конвенция кьуватда гьатдай тарихдалди ам Министррин Комитетди теклиф авунвай гьар гьи хьайитIани гьукуматди кьул чIугван патални ачух я. Ам тестикьарун, кьабулун ва бегенмиш хьун лазим тирди я. Тестикьарунин, кьабулкнин ва бегенмиг хьунин гьакьиндай документар хуьн патал Европадин Советдин Кьилин секретардив вугузва.

28 - статья

И сергьятра авай Конвенция Европадин Советдин член тир 12 Государстводи Конвенциядин 27 статьядин положенийрив кьадайвал адахь галаз алакьалу хьуниз разивал гайи пуд варз алатайдалай гуьгьуьниз кьезвай вацран сад лагьай юкьуз кьуватда гьатзава.

2 Конвенциядихь галаз алакьалу хьуниз разивал гайи, Европадин Советдин член тир гьар гьи Государство патал хьайитIани Конвенция тестикьарунин, кьабул хьунин ва бегенмиш хьунин гьакьиндай документ хуьн патал вугайдалай пуд варз алатайдалай гуьгьуьниз кьезвай вацран сад лагьай юкьуз ам кьуватда гьатзава.

29 - статья

1 И сергьятра авай Конвенция кьуватда гьатайдалай ва Иштиракчийри меслят гьайидалай гуьгьуьниз Министррин Комитетдивай Европадин Советдин Уставдин 20. д - статьяда кьалурнавайвал, Иштиракчийрин чIехи паюни кьабулнавай кьарар асадиз кьачуна, Европадин Советдин член тушир гьар гьи хьайитIани гьукуматдиз 27 - статьядив кьадайвал Конвенциядик экечIдай теклиф гуз жеда.

2 Сергьятра авай Конвенциядик экечIзавай гьар са гьукумат паталди Конвенция Европадин Советдин кьилин секретардив хуьн патал документар вугайдалай пуд варз алатайдалай гуьгьуьниз кьезвай вацран сад лагьай юкьуз кьуватда гьатзава.

30 - статья

1 Гьар гьи гьукуматдивай хьайитIани тестикьарунин, кьабул хьунин ва бегенмиш хьунин гьакьиндай документдиз кьул чIугвадай вахтунда ва я ам хуьн патал вугудайла и сергьятра авай Конвенция кардик кутавай, международный алакьайрай ам жавабдар тир территория ва я территорияр кьалуриз жеда.

2 Гьар са гьукуматдивай гьикьван геж хьайитIани Европадин Советдин Кьилин Секретардин тIварцIелди кхьей арзада и сергьятра авай Конвенция кардик кутадай маса территорияни кьалуриз жеда. Ихьтин территорияра сергьятра авай Конвенция Кьимин секретарди арза кьачур пуд варз алатайдалай гуьгьуьниз кьезвай вацра, сад лагьай юкьуз кьуватда гьатзава.

3 Гьар гьи территориядихь галаз алакьалу хьайитIани, виликан кьве пунктуни кьадайвал кьилин секретардал ракурнавай арза хабар гунин рекьелди кьулухь кьахчуз жеда. Кьулухьди кьахчун Кьилин секретарди хабар гунин чар кьачурдалай пуд варз алатайдалай гуьгьуьниз кьезвай вацран сад лагьай юкьуз кьуватда гьатда.

31-статья

1 Гъар са Иштиракчидивай гъар гъи вахтунда хъайитІани Европадин Советдин Къилин секретардиз хабар гунин чар ракъуруналди и сергъятра авай Конвенциядиз ваъ лугъуз жеда.

2 Ихътин амал аламачирди малумрун Къилин секретарди хабар гунин чар къачурдалай ругуд вариз алатайдалай гугъгъуьниз къвезвай вацран сад лагъай юкъуз къуватда гъатда.

32 - статья

Европадин Советдин Къилин секретарди Европадин Советдин член тир Государстваяр, къул чІугунвай Государствояр, гъакІни и сергъятра авай Конвенциядик экечІнавай маса Государствояр агъадихъ галайбурукай хабардар ийизва:

а гъар гъи хъайитІани къул чІугуникай;

б тестикъарунин, къабулунин, бегенмиш хъунин ва я экечІунин гъакъиндай гъар гъи документ хъайитІани хуъз вугуникай;

с 28, 29 ва 30 - статьяйрив къадайвал и сергъятра авай Конвенция къуватда гъатай тарихдикай;

д и сергъятра авай Конвенциядиз талукъ тир гъар гъи хъайитІани гъерекатдикай, хабар гунин чарчикай, малуматдикай.

Тестикъ хъун патал агъадихъ къул чІугвазвай, чеб лазим тир къайдада векил авунвайбуру и сергъятра авай Конвенциядиз къул чІугуна 1995-йисан февралдин сад лагъай юкъуз Страсбургда ингилис ва француз чІаларалди гъазурна къилиз акъудна ва идалайни гъейри хуън патал Европадин Советдин архивдив вугузвай, са экземплярдикай ибарат тир къве текстни сад хъиз аутентичный я. Европадин Советдин Къилин секретарди Европадин Советдин членар тир Говударстойрив, гъакІни и сергъятра авай Конвенциядиз къул чІугван ва адак экечІун патал эвернавай Государствойрив текстерин тестикъарнавай суьретар вугуда.